І. Боднарчук

Далекі обрії

diasporiana.org.ua

I. BODNARCHUK

DISTANT HORIZONS

SHORT STORIES

1968

Toronto — Canada

І. БОДНАРЧУК

ДАЛЕКІ ОБРІЇ

Для дітей і юнацтва

1968

Моїм учням

присвячую.

Автор.

Обкладинка і ілюстрації роботи Петра Магденка.

Printed by:
HARMONY PRINTING LTD.
3194 Dundas Street West, Toronto 9, Ontario

РАННІ ДЗВІНОЧКИ

Збірка для дітей старшого віку

НАД ЗБРУЧЕМ

(У річницю голоду на Україні)

— Хто ж знав, що ви такі сміливі, діти?
Юрій Липа

Над річкою Збручем стовбичать рядом будки-сторожівки. На стовпцях огорожі витупцьовують ворони. Діти, що пасли тут худобу, звикли були бачити, як над Збручем у зелених уніформах проходжувалась прикордонна сторожа. Звідси — поляки, а звідти — москалі. Пастухи, закутані в кропив'яні мішечки, ходили за худобою, наспівуючи пісень. Вони часто виходили на горб і перегукувалися з дітьми із закордону. "Гей, а хто ви там? Ходіть сюди! Ми такі самі, як і ви — українці!" — дівчатка вимахували хустинками, а хлопці підкидали шапочки, а потім націлювались прозором і їм було видно, як діти на протилежному боці видряпувались на огорожу, дерева, вимахували рученятами, але голоси їх розтинались десь тут на колючих дротах і глухли в бур'янах. Так кожного дня. Особливо тоді, коли розступався сірий туман, а з нього виходили біленькі хатини між тополями, немов сестри в недільних одягах у будень.

— Тепер, кажуть, там голод, людоїди ходять, — завели пастухи розмову.

— Як це — людоїди? Чому людоїди?

— А тому людоїди, що люди людей їдять...

— Агій! Щезли! Я ще такого не чула, щоб людина та людину їла.

— Це хіба тільки в казці таке.

— А це тобі не казка, а правда.

— Це страшно і гидко!

— Це звірство!

— А чому це голод? А що, якась сарана налетіла на Україну?

— Ще гірше! Сарана — москаль намігся голодом заморити Україну.

— Чого ж терпіти? Чому не взяти його за горлянку?

— Шкода, що не чув ти про Холодний яр!

— Отож то й є, що він із страху, що народ візьме його за горлянку, вчинив голод. Відібрав у народу хліб і...

— Це страшно! Людоїди! А найбільший людоїд, то це таки Сталін! Той, хто вчинив голод, людину в звірину обернув і пожерає не одну людину, а народ!

— Справді страшно! Уяви собі, що йдеш вулицею, а з-за куща виходить собі такий людоїд: у подертій одежі, або й зовсім голий. Увесь спухлий, очі червоні, як у пса скаженого. Висолопив язика — піну точить. І йде прямо на тебе. Ти хочеш оборонитися, береш дрючок, або камінь у руку — ближче, а це — це твій батько...

— О, перестаньте про таке говорити! Хто це таке вигадав?!

Від цих чуток не було куди дітям подітись. Кожного дня украдалась якась нова вістка: "четвертують коней, луплять собак, їдять здохлих котів, торгують м'ясом, що у ньому знаходять дитячі пальці... Село спустіло, вигибає. Село обернулось у цвинтар, трупів не встигають ховати — сморід і дике скавуління... А Москва бенкетує.

Діти сиділи рядочком на беріжку задивлені в далекий розквітлий будяками обрій, а вітер принизувався, шмагав стерні смородом і скавулінням. Петро пішов завернути худобу, вернувся й оповідав, що бачив у лозах людоїда. Дівчата поперелякувались.

— Перестаньте охкати! — викрикнув Андрій — це тільки старі люди охкають. Охканням нічого тут не вдієш. Он почалися жнива. Чути вже пісню косарів. То тут, то там починають уже біліти копи. Підемо стернями збирати колосся. Витовчемо зерно, відсіємо; змелемо на муку й передамо голодним дітям в Україну!

Діти сприйняли це з великим задоволенням. Пішли хлопці й дівчата з торбинками по стерні. Звідусіль линули їхні пісні. Зносили колосся на одну купу, обмолочували, відвіювали на вітрі полову, зерно несли в Антонишині жорна.

В Антонишиних сінях жорна. Біля жорен світиться каганець. Він не вгасав ні вдень, ні вночі. Аж поза городи лунав гуркіт жорен. У цей гуркіт пастухи — хлопці й дівчата — уплітали свої пісні, розмови.

— Це, вуйно, для голодних дітей в Україну. Чули ж,

там голод — люди пухнуть з голоду. Хто ж має їм помогти? Це ж наші брати. Вони такі самі, як і ми...

— Добрий янгол веде вас, діти! Але чи донесете до голодних уст — на кордоні ж дияволи.

— Спробуємо... В цілому світі, мабуть, ніхто не чув такого, щоб людей голодом морити!..

* * *

Чергувались коло жорен. Виходили втомлені, виносили на стежку за городи запах свіжого борошна. Праця ця здружила їх, об'єднала. Андрій оповідав, що там за кордоном живе його тета. Колись батьки й на празник туди ходили. Донедавна ще писали листи, надсилали знімки. А тепер — ні слуху, ні духу — зацвіли там будяки. В Андрія перед очима стояв рядок менших і більших хлопчиків і дівчаток — його ровесників, що ходять десь у лісок ссати березовий сік, збирати лободу, нишпорити за ящірками у яру. Він чув плач і стогін, розпучливі благання. І від цього нікуди було йому подітись. У нього вступає якась нечувана сила і відвага. От ішов би так безупину, через усі перешкоди перейшов би, щоб тільки йому дійти до них, допомогти їм. Він став якийсь мовчазний, зосереджений сам у собі. "Це зовсім недалеко — думав він — як тільки перейти кордон, увійти в найближче село, піти крайньою вуличкою до самої рогатки, а там стара церква у липах — третя хата від церкви. Дві тополі на воротях, хата шальована дошками. Так оповідає мати. Підбігти під причільне вікно, постукати: "тето, відчиніть! Це я — Маріїн Андрій. Я приніс вам..."

Ходили до прикордонної сторожі, просити, щоб дозволила якнебудь передати голодним дітям борошна. Дарма! Сторожа — дивні люди, мов мішки напхані соломою, тільки замахувались на дітей багнетами. Діти зійшлись під грушу, нараджувались. Домовились занести борошно в лози і тут заховати його. Так і зробили — накрили гіллям, лободою. З вечора збиралось на дощ і вони не могли заснути, думали про те, що піде дощ, намочить борошно... Чомусь усе це вони робили потайки від батьків.

Другого дня вигнали худобу і пішли подивитись на місце, де було заховане борошно. Але його вже там не було. Зрання було сонячно. Соняшники золотими коронами обтулювали небо, за соняшниками цвіла бараболя, а там копи і копи. Ряди за рядами, мов із землі виростали — пахучі золоті копи.

Діти зібрались під грушею і стали сперечатись, хто вкрав борошно. А Марійка Ткачева сказала: "Учора, як на роздоріжжі, біля криниці Данила Костевого, розлучали ми овець, то я підслухала, як Петро з Андрієм нараджувались. Андрій сказав Петрові: "Гляди, не забудь, як тільки місяць зайде..." А сьогодні їх уже нема між нами. Не виґнали худоби, знайшли інший пастівник, ну то, звісно, що вони вкрали борошно. Андрій намовив нас збирати колосся, а кому ж воно?" Серед пастухів вибухло обурення. Посипалась лайка: "Ми так напрацювались, стерня наколола нам ноги, думали — голодним дітям, а тут знайшлись... Чи не гріх це?.." Тільки Степан шмагав батюгою будяки і хитав головою: "Ні, я не вірю. Андрій не такий. Знаю його змалку, сидимо в школі в одній лавці..."

Шуміли лози на вітрі, на прикордонних стовпцях тупцювали ворони. Сірі й галасливі, цілими зграями налітали вони тепер на поля, нишпорячи за поживою. Настирливі, влізливі, десь із голодного, забутого людьми краю, прибивались сюди, чорною веретою вкривали поля, на білих стернях губили сіре пір'я. Для них кордони не існували. Вони знімались високо понад дротяну огорожу, перелітали її, галасливо демонструючи свій голод. Втікали десь від голоду і несли з собою голод і смуток, засіваючи ними поля. Тепер вони злетілись на дику грушу на межі, й такий зняли галас, що у вухах промикало. Діти кричали, кидали в них грудками, але вони не вступались і галасу свого не припиняли. Дівчатка сторожили худобу, щоб не йшла в лози, бо казали, що там людоїд сидить. Так тяжко було їм тепер зібратись на пісню. Сиділи задивлені за обсотаний іржавим дротом обрій і думали: "Хто і для чого обсотує світ дротом? Одна земля, один народ і комусь захотілось поставити тут огорожу, розмежувати його..." Аж знов виринуло з-за хмар сонце й наблизилась пісня:

"Туман, туман по долині,
Широкий лист на калині,
А ще ширший на яворі,
Десь мій милий на розмові"

— затягали косарі пісню, вигострюючи бруском коси. Туман то знімався, то припадав до землі: окутував дерева, пастухів, худобу і копи над ставком — усе кошлатіло, бовваніло. "Гря-я! Гря-я-я! Гря-я-я!" — дисонансом вплітались вигуки

в крякання ворін. За кордоном, на протилежному боці, ніби сироти в латаних свитах — хатинки в бур'янах. То виходили із тополями, мов із процесіями у свято, з туману, то поринали в ньому.

* * *

Із сірого туману, десь від будки-сторожівки, виринула однокінна підвода і, мов привид, наближалась. Молочний туман стелив їй дорогу. Дорога врізувалась у глиняний горб, випрямлюючи свої узбіччя. Діти якусь хвилину стояли задивлені, а потім пустились назустріч підводі. Підвода павуком плазувала по грудяній дорозі, хиталась, клекотіла. Дядько вів під горб коняку за уздечку, на возі сиділо двоє хлопців, а за їхніми плечима з наїженими багнетами два поліцаї. Підвода викривлювалась, скрипіла, наближалась. Пастухи пізнали Петра. Руки в нього були сковані. Але цей другий не був Андрій. Цей другий, це якийсь незнайомий їм хлопець. Пастухи стали перегукуватись з Петром, питали, що з Андрієм, Петро тільки підносив сковані руки і здвигав раменами.

Пастухи йшли обабіч за підводою, викрикуючи: "Завіщо ви їх? За те, що вони хотіли помогти голодним? Люди пухнуть з голоду, Москва їх морить голодом, а ви нам кайдани на руки закладаєте? А що ви зробили з Андрієм? Де ви Андрія поділи?"..

Ще за дня, як тільки Андрій пригнав худобу, забіг у клуню, щоб вистелити собі постіль. Впросився у батьків переспати цю ніч у клуні. Десь перед дванадцятою ночі прийшов до Андрія Петро, й вони разом на одній подушці й під одною веретою досипляли ніч. Не спалось їм: гуторили, хихотіли. Звечора було хмарно надворі, а потім прояснилось небо і земля діямантом заблищала до місяця. Метушились зорі на небі й сипали на землю срібну полову. Десь в одному куті села прокинулась пісня — самітня й тужлива. Сад приперав до самої клуні, на стріху падали стиглі яблука, лопотіли по даху, скочуючись у траву. Хлопці виходили в садок, збирали овочі й верталися зрошені під верету. У клуні пахла в'яла конюшина й стиглі овочі. Хлопців збудили перші півні. Поквапно збирались. "Поки дійдемо — місяць зайде". Ішли мовчки стежкою поза городи. З-за гребеня хати вийшов місяць і йшов назирці за ними. Тут то там назустріч їм виходили білі придорожні хрести. Іскрились

росами трави, тільки копи з-за соняшників на стернях, мов живі, переморгувались тінями.

— Ти вагаєшся, Петре? — запитав Андрій Петра.

— Ні. Чого мені вагатись? Хіба ми йдемо на якийсь злочин?

— У найгіршому випадкові, нас можуть затримати кілька днів у арешті. Але чого це думати, що буде найгірше? Чому має нам не вдатися?

Коли вони прийшли на місце, де було заховане борошно, місяць сховав своє обличчя в рожевий каптур. Хлопці поділили борошно у два огузки, перехрестились і подались через кордон. Треба було знати, де наймілкіша річка, щоб перейти у брід. Брели по пояс у воді, продерались крізь колючу сітку дроту, залишили на дроті шматки одежі і сліди крови. У Петра продерся мішок і розсипалось борошно. Вони повезли на животах. Не так легко було, як здавалось. Впали рефлектори. Почулась погоня. Петро залишився позаду. Петра зловили. Андрія досягла куля. Андрій упав на ріллі з борошном на плечах і боханцем хліба у пазусі. Так дуже хотілось йому донести цей бохонець голодній теті, її дітям — своїм ровесникам! Здавалося було вже недалеко.

* * *

— Де ви Андрія поділи?! Андрія нам верніть! — вигукували пастухи, ідучи за підводою.

— Андрія нам поверніть — дзвонили золоті копи над ставком. Андрія нема — тужила сопілонька в лузі...

Мати пішла стежкою понад став, а батько суголовками поза село. Ходили, шукаючи Андрія. Під вечір зітхнув день холодом — зашкликся. У село прибивалась пісня пастухів. Батькам причувався голос Андрія. Вони пізнавали його у кожній стрічній дитині.

З причільного вікна діти побачили, як Андрій упав на ріллі з боханцем хліба, не донісши його. Він припав устами до землі, затиснувши в кулачках землю. Діти з диким вереском виплигнули з хати, кинулись йому назустріч: "Андрій тут! Андрій ще житиме!" — вигукували. А в цих вигуках стільки протесту, співчуття і втіхи!

Обступили. Клякнули. Розтулювали Андрієві очі, уста, оживляли своїми теплими віддихами. Чорним рядном накрили круки небо.

— Але ж і поцілили ви нас! — закричали діти. — Як вам це забути?!

Перегуки дітей потрясали кордонами.

ПРИПЛИВЕМО ДО БЕРІЖКА

Запам'ятався він тут із перших днів весни. Біля шкільної хвіртки розквітли са́ме ґранатовим цвітом бузки. В довгому "унрівському" плащі, із книжкою під пахвою, вистоював у шкільному коридорі. А потім, бачили всі, як водили його із кляси в клясу, не знали, куди його приділити.

Після першого дзвінка, як учні ви́роїлись на шкільне подвір'я, в одному з гуртів заговорили:

— Чи приво́дили до вас у клясу такого кривого, в довгому плащі?

— О, такого постриженого під нуль? Так, приво́дили.

— І що?

— Нічого, переслухали та й далі повели.

— Говорите про того апостола в довгому плащі? Так, його в нас залишили, — сказав хлопець, що кидав м'яча.

— Бой, бой! Такого велетня — та й у четверту клясу!

— Отож, посадили його в задню лавку. Лавка низька, він довгий, тільки коліна стирчать! У'їсться йому ця лавка в боки, поки перелізе її. Сидить, мов у кайданах. А тут уже й

охрестили його. Котрийсь викрикнув на цілу залю —"апостол!" — оглянулись: "апостол" йому так і пристало. Тепер ніяк, тільки апостолом його кличуть. Маємо в клясі апостола!

— Апостол, то апостол! Але звідки він узявся? З неба ж не впав!

— Господь його знає! Видно, що "діпі", бо говорити не вміє.

— А наша вчителька то вже й лекцію про нього прочитала нам. Каже, з Німеччини приїхав. Мама хворіла, він кривий і не легко було. Аж мама померла, а тут знайшовся якийсь "скач", що спровадив собі його. Каже — в Німеччині вчився, а тут переучується. От таке!

— Ось він і йде. Кличте його до гурту! Послухаєте, як говорить. Посміємося трохи.

Сергій із книжкою під пахвою, кульгаючи правою ногою, з повагою ступав, розглядаючись навкруги. Його обскочив гурт смілйвців.

— Спік інгліш?

— Парлé ву франсé?

— Гаваріте по-рускі? — посипались нáсмішки. А потім іншим тоном:

— Звідки ти приїхав?

— Ти може з В'єтнамського фронту?

— Тож бачиш, що інвалід! — додав якийсь.

— Може й пенсію має!

— Залишіть апостола! Апостоли ніколи не були воїовничими...

Сергій, посміхаючись, дивився на всіх згори.

Це було так першого дня. До року Сергій переступив через три кляси і наздогнав своїх ровесників.

Той, як казали, "скач", що спровадив собі Сергія, жив тепер на своїй фармі за містом, біля березового ліска над озером. Колись це було доволі далеко за містом, але тепер місто розбудувалось і модерні цегляні будиночки, із квітучими городиками, підійшли під самий лісок. Тепер тут пляжа, парк, біля самого озера завертає трамвай.

Не знав Сергій, до кого їде, хто та людина, що простягла йому руку допомоги — майбутній опікун. Тільки із першої зустрічі на станції Сергій відчув, що не до своїх попав, — людина, що стягла його сюди, зовсім чужа йому, отож тяжко буде їм ізжитися по-доброму обом. Фармер, Гаррісон, довгі роки жив самітньо, у нього був уже вироблений свій спосіб

життя. Його пристрастю було мисливство, а поруч цього кохався він і в чарці. До Сергія в нього були свої вимоги. З полювання він часто вертався напідпитку і тоді любив трохи почубити Сергія. Змушував його мити йому ноги, робити масажі тощо. А після цього, чого Сергій дуже не любив, здіймати шкуру з убитої дичини. Клуня із своїм стришком забита була ведмежими шкурами, від цих шкур тхло тяжким сопухом на ціле подвір'я. Скоро Сергій став знайомитися з містом і пересвідчився, що в цьому місті немає ані одної української душі. Багато наклопотався Сергій у свого господаря, поки той погодився пустити його в школу. Сергій зобов'язався всю свою домашню працю виконувати вечорами. Поступив у школу і тепер не розставався з книжкою. Щасливий був тільки тоді, коли господар виїздив на полювання.

Цього дня Сергій вернувся зі школи спізнено, у хату не захóдив, сидів похнюплений на лавочці під горіхом. Сонце вже збирало з вершків дерев свою позолоть, з-під берегів озера висóвувались довгі тіні і тужливими стежками розхóдились попід стріхи хат. Сергій поринув думками в минуле, згадалася йому мати з її спогадами про батька. Так часто згадувала батька, пісню про нього наспівувала. Снувалися йому думки: "Батько поляг в Україні. Похований він у братній могилі під скелею, що на ній залишився вирізьблений тризуб. Гріб матері в Баварії. А я тут. Хто я? Чий я? Для кого живу? Загублений далеко від своїх. Я листок, відірваний від свого стовбура, занесений у чужину... Ні з ким мені і рідним словом обмінятись!"

Із хати вийшов господар. Уже місяцями не говорив до Сергія, а тепер підійшов. Сів поруч, набивав люльку.

— Ну, що ж ти там уже накоїв, що і в хату не заходиш, не маєш відваги подивитися мені ввічі?

— Нічого, дядьку, не накоїв, тільки та учителька... Ох ця вчителька, щоб вона дуба стала! Вона прогнала мене зі школи. Чули ви про це?

— Мусів ти їй добре допекти, коли вже аж на таке пішла.

— Тяжко утриматись було — водить пальцем по карті України і говорить, що це Росія. Тож доки їй не знати, що Україна — це окрема земля, на якій живе народ із своєю питомою культурою.

— На те вона й учителька, а тобі зась! Не ти її будеш учити.

— А я їй докажу, що вона помиляється.

— Зав'яжи собі це в гудз на кінчику хустки. Я не на те тебе спровадив, щоб ти тут політикував! Ти мусиш знати, чий ти хліб їси. Канада дала тобі при́тулок і вона тепер тобі ба́тьківщина! А як тобі не подобається, пакуй манатки і гайда назад туди, звідки приїхав!

Делькотіла в зубах люлька, з рота точилась жовтяста піна.

— Дивися ти на нього! Я заплатив за нього дорогу, а він он куди!? — пішов у хату, відсварюючись. Але зараз таки вернувся з хати і викрикнув: — "Із завтрішнього дня знайди собі працю, щоб відробити мені кошти подорожі!"

Сергій залишився на лавочці, заслуханий у гуркотіння моторівки на озері. У хаті світилося, а потім світло згасло. З вікон — із темних шиб, виглядала грізна пересторога. Десь здале́ка прилинула до нього оця ясна чорноока ніч, пригорнула його до се́бе, зірками обклала. І рокотання моторівки на озері, і спів цвіркунів під клунею, запах горіха і дніпровий місяць — усе це таке рідне — усім зрозуміле. Цвіркуни невтомно тягли свої срібні трелі. Трамваї батогами витріскували іскри в темне небо. Скелі над озером поскидали білі сорочки у плесо — полоскали їх. О, яка чудова мова цих ночей! Пізнати ніч, жити її законами.

Сергій не заходив у хату, переспав під клунею без вечері. Вранці, умившись росою, пішов шукати праці. Ох, та й находився він. Ходив від одних до других. Що він ще не робив? Мив по́суд у ресторані, розносив газети, чистив підлоги по хатах, палив у печах, чистив мерців, збирав червячки, чистив вікна, копав рови, насаджував дере́ва, працював на плянтації тютюну, смолив дахи... Ходив пошарпаний, виху́длий, змагався із життям.

Одного ранку господар збудив його лайкою: "Ану, прокидайся! Ніхто на тебе робити не буде. День робиш, а три дармуєш. Збирайся!"

Сергій устав, поквапно збирався. "Пакуй свої манатки!" — почув із хати. Він уже знав, що цього тижня приїздить з Німеччини нова господиня, і фармер напосівся його позбутись. Зібрався, просився, щоб господар дозволив йому ще якийсь час переночувати в клуні, поки він не знайде собі помешкання. Але господар тільки головою крутив.

Стежка з горба розсотувалась на багато відног. З-за чорної брови лісу сонце підняло свої золотаві вії і спустило їх

на скелі. Сергій зійшов у долину, до озера. Схід сонця на озері у чар-красі споліскував онучі брудних душ. Плакучі берези поспускали свої коси у воду — дихали запахом меду. Сергія дігнав господар. Відчепив човник від берега і сказав сідати. Змахнув веслом, указуючи на другий бік берега. Сергій сів у човник. Вони відчалили від берега, на якому сиділи рядом рибалки. Тоді Сергій згадав: "Минулої неділі були тут на озері. Господар п'яний, мабуть, був, навмання кружляв по озері. Хлюпотіли весла у плесі, плесо за човником укривалося холодними бриjжами, хвилювалось. Попливли на найбільшу глибінь під скелею. Весла своїм дзвінким бовтанням нагадували казку про затоплені дзвони. Сергій побачив, що старий блудить, став просити, щоб передав йому весла в руки. Але він не хотів. Тоді Сергій вискочив з човна і, як був одягнений, поплив до берега. Господар замахнувся на нього веслом, човник хитнувся і перевернувся догори дном. Господар випустив весла з рук і вчепився руками човна — дико реготався. Дикий регіт бився об вершки скель і лапався жовтих весел, що пливли вільно кожне у свій бік. Господар, захлинаючись сміхом — посинів. Сергій, довго не думаючи, скинув із себе мокрий одяг і плигнув у воду. Старий від реготу синів. Було ще яких два сажні Сергієві, як старий не витримав і пустився. Там, де виднілась його голова, закружляли, мов на окропі, бульки. Сергій дав нурка, і витяг за чуба з води господаря. Висушувалися на другому березі. Старий трохи подобрішав і оповідав про свої мисливські пригоди:

"Одного разу ми наважилися були уполювати ведмедицю. Довго набродились лісом, поки зустріли її. Стояла під високою смерекою. Смеркало. Уже націлились були стріляти, як побачили на цій самій смереці ведмежа. Що перше вполювати? Уполюємо ведмежа — небезпечно, бо кинеться на нас ведмедиця. Довго не думаючи, бахнули ми у ведмедицю і вона щезла нам з-перед очей. Ми були певні, що ми поцілили її і знали, що вона далеко вже не відбіжить. Тоді стали приглядатися, як тут уполювати ведмежа. Захотілося нам живцем його піймати. Але ж було вже темно, а тут ще й лісничий з'явився, то ми змилились. На другий день за слідом крови пішли відшукувати нашу ведмедицю. Коли дивимося, лежить під деревом, як гора. Ідемо до неї, підспівуючи. Так, як зраділи, так і засмутились: шкура її була облізла й ні до чого. Штовхнули із злости ногою в надутий живіт. Коли ж чуємо — тріснула гілка на дереві. Дивимось, а на вершку дерева ведмежа.

А, щоб ти сказилося! Як ти сюди потрапило? Давай, кажу, живим його сполюємо! Зробили ми сильце й полізли на дерево. Закинули сильце на шию. Сильце затягнулося у зашморг, ведмежа зависло—задушилось. Он, що таке мисливці, ці, щоб ти знав» — подумав Сергій.

Тепер припливли до кущавого берега. Повиходили з човна й прикріпили його до дерева. Ішли стежкою на горб, прислухаючись до співу цвіркунів у травах. Ішли без слова. Після сперечання тяжко було їм здобутись на якесь слівце. Першим озвався Сергій:

— Дядьку, чи у вас була своя сім'я?

— А яке тобі діло?

— Діла ніякого, але от так задля цікавости. Вибачайте, що спитав.

— А як би ти думав?

— Я думаю, що ви нікого ніколи не мали. Завжди самітнім жили.

Старий буркнув щось незрозуміле під вусом і добув люльку. Сергій оглянувся з горба, — на другому боці берега рибалки, поспускавши вудки в плесо, стояли, мов вигорілі пні. Він уже знав, куди старий його веде. Не знав тільки, хто ці люди та як вони його зустрінуть. Трави пахли. У травах перелйви співів комах насичували повітря своїм звучанням. На горбі відкривався ясний обрій. Ішли в напрямі господарських будинків, що плавали серед моря квітучих плянтацій. Сріблом мигтіли до сонця скляні парники.

— Чи в тих людей, до яких ви мене ведете, є діти?

— Побачиш.

Панаса застали босого на грядці з букетом квітів у забрудженій руці. Панас зустрів гостей привітною усмішкою. По цій ýсмішці Сергій пізнав свою людину. Щось важке спало з душі і світ навкруги зайснів свіжим мінéнням кóльорів. Панас стояв без накриття серед хвилюючого океану квітів. Здавалося, що квітник цей упав десь із неба, що під ним не чорна земля, а роззілляте озеро парфумів. Багата гама кольорів перегукувалась із барвами неба.

— Кожна родина має свою красу і потребує відповідної пожйви та свого підсоння... — говорив Панас, проводячи гостей стежками поміж теплий дощ. Сергій зупинився біля одного кущика, прикляк на коліно і ніби молився. Листочки перешіптувались із дощем, квіти мовою кольорів і запаху лоскотали його серце.

— А оце я привів вам ваше щастя — сказав фармер до Панаса, хитнувши головою в сторону Сергія — дивіться на нього і милу́йтеся ним! З німою природою він говорить, а з людиною — нема в нього слів. Якийсь він, гейби несповна розуму. Та й ни́діє. Ни́діє з дня на день. Виглядає, як би ніко́ли хліба не бачив. У мене ж він не голодує. Але їсть і його якась біда їсть. Га? Що ви скажете на це? Зразу думав — зміна підсоння, привикне. Алеж бо рік проминув, а він з дня на день кудись провалюється. Таке щастя ви мені нараяли. Якби я був знав — хай би собі в тій Баварії пропадав. А тепер, привів я його вам. Не підкину ж, як те кошеня, комусь незнайомому. Може ви договоритеся з ним. Може справді ми себе не розуміємо. Я не хочу бути свідком його упадку. Чого доброго, ще скажуть, що я його замучив...

Фармер клопітливо оповідав Панасові про всі браки й недостачі, які він бачить у Сергія, і відпекувався від нього, як то кажуть, ногами й руками. Панас спокійно вислухо́вував, зупинивши свій погляд на чомусь далекому, оглянувся на хату, а потім на Сергія і сказав — хай залишиться!

Сергій на цьому квітучому горбі, немов та шляхетна рослинка, знайшов для свого росту і ґрунт, і підсоння. Не раз послухався доброї поради Панаса, не раз заслухувався у його розповіді:

— Терпи, козаче, — отаманом будеш! — є у нашого народу примівка — говорив Панас. — Чужина́ має своє право. Слабкі характери ламає — сильні зміцнює. Треба вам, діти, умом своїм і душею своєю наблизитись до країни ваших батьків, туди, де запущене ваше коріння. Воно допоможе вам віднайти себе і зміцнить вас. Не легко нам тут дово́дилось, поки вчулися ми тут господарями. Треба було дикі перелоги орати і добрим зе́рном засівати. Землю цю ми здобули собі потом своїм, право — лю́дяністю своєю. Тут, на цій землі, ми погубили всі свої злидні і слабості — тут знайшли ми себе. Ця країна оспівана нами, уподібнилась до нашої України. Ми приготували вам ґрунт, твори́ть своє підсоння!

Сергій працював і вчився. Не раз він зустрічав свою вчительку, але не підходив до неї. Він тепер побачив, як багато ще треба йому вчитися, щоб переконати її і цей світ, змінити їхнє поняття про Україну. Треба наймодернішої зброї знань, щоб відстоювати свої права.

На цьому квітучому горбі вияснились Сергієві нові обрії. Світ поширшав і покращав.

У НОВІЙ ШКОЛІ

Із тієї школи, що на горбку пишалася в березовому вінку, мов ластів'яче гніздечко, багато дітей "вийшло у люди". Вийшли вони без дипломів, але з добрим почуванням, що "більша штука бути людиною, як ученим".

У цьому містечку батьків тримала тут праця на залізниці. Коли ж змінили парову систему на дізеля, багато людей було відпущено із праці, люди стали пересе́люватись до інших місцевостей, не було дітей і школа ця зовсім спорожніла. — Аж по довших роках інші родини стали поселюватися в цьому місті, і школа віджила.

Не було вигідно дітям у старій школі: кімнати тісні, лавки скрипучі — однак, діти були терплячі. Щоправда, дехто покинув школу. До таких належав і Юрко Дримба. Він не тільки залишив школу, але й інших підмовляв на це.

Раз якось Христя по дорозі до школи на майдані між італійцями пізнала Юрка.

— До школи не йдеш, Юрку?

— А ти ще ходиш?

— Авжеж!

— І ще в тій самій клясі вчишся, куди я вікном лазив?

— У тій же.

— Ой-ой! І ще вчитеся про Олега, що його гадина вкусила, і про Володимира, що робив гроші?

— То це все, що ти запам'ятав з історії? Небагато... А ми вже поступили далеко вперед. І збираємось нову школу будувати. Так!

— Хіба курник! — крикнув глумливо Юрко і погнався за м'ячем.

Христя здогнала Оксану, і вони пішли разом. По дорозі подруги завели розмову про нову школу.

— Якби так справді нам нова школа! Уявляєш! Просторі кімнати, ясні коридори, заля для гімнастики. А над парком виднів би напис: "Українська школа". О, як це чудово було б! Наша рідна школа і на вигляд не гірша від англійської.

Ще того самого дня діти згадали про це в розмові з учителькою. Христя вже й рисунок показала, як вона собі уявляє нову школу.

Батьки вже віддавна клопоталися приміщенням для школи, а тут і діти свій голос піднесли. І пішла чутка про будову нової школи. Дітям уже й снитися вона почала — висока, із широкими вікнами, ясними кімнатами.

Одного разу, коли діти прийшли під школу, застали вони на порозі заплакану "першачку" Марусю.

— Що сталося?

— Хтось нашу школу розвалив...

Заходять, і справді — двері зняті із завіс, електричні проводи зірвані, стіни обдерті. І загомоніло у клясах: "Будуємо нову школу!"

Відбулися збори, діти вибрали збірковий комітет, заговорили через радіо. Рух і втіха. Біля парку загуркотіли мотори. За огорожею зведено бетонові стовпи. Росте школа на очах; вйпнулася з-між дерев, широкими вікнами розглядається на всі чотири сторони світу.

Заквітчали верх школи деревцем. Відбулося посвячення. Обступила школу громада з корогвами.

— Далеко від рідної батьківшини, за морем, збудували ми школу. Те, що діти винесуть із цих стін, буде завжди з ними, його вогонь не спалить, вода не забере. Ці стіни огріє теплóта рідного духа, і світло осяє дитячі душі.

Серед зелені стояла українська школа, мов писанка.

У новій школі відбувалися вписи. У довгій черзі Христя пізнала Юрка. Стояв у кутку тихий, зніяковілий, якийсь інший, ніж був тоді, на майдані. Винувато розглядався, ніби перепрошувався в усіх за свої провини. Ніхто з давніх друзів не признавався до Юрка, і погляд у нього був сумовитий.

Христя спочатку вдавала, що не бачить його, а потім підійшла, усміхнулась. Юрко зрадів.

— І ти тут? — запитала.

Юрко зніяковіло знизав плечима. Христя похитала головою. Мовчанка. Раптом Юрко видобув з кишені гаманця і несміливо прошепотів:

— Тут усі мої заощадження, я все це жертвую на школу.

— Добре, Юрку! — сказала Христя. — Гроші тут потрібні, але не все можна придбати за гроші. Самі гроші не поможуть.

Юрко почервонів, він зрозумів. на що вона натякала. Так, у його поведінці були промахи-прогріхи. Він відсівся від гурту, як же йому тепер бути? Це всі пам'ятають, пам'ятає і Христя.

А от і його черга. Підходить до столика. На столику ваза із квітами. За столиком учителька. Вона відкладає перо і вдивляється у хлопця.

— Звідки ти тут узявся?

Юрко спускає очі, паленіє. На вулиці, зустрічаючись із учителькою, він відвертав голову, ніколи не привітався. Тепер стоїть перед нею зніяковілий, у горлі душить жаль, ось-ось заплаче.

— Чи ти думаєш, Юрку, в нову школу із старими звичаями увійти?

— Ні, — крутить Юрко головою, а на очах сльози. — У новій школі хочу по-новому почати.

Схиляє голову.

Задумана вчителька взяла перо в пальці і розглянулась. Із рядів полинули їй назустріч ласкаві погляди дітей. Діти ніби притакували: запишіть Юрка, у новій школі він буде інший!

— Запишіть, пані вчителько, коли вже так проситься та обіцяє поправитись! — попрохала за Юрка і Христя. Юрко оглянувся, його обличчя осяяла радість.

Після запису всі діти подались за вчителькою до кляси. Посідали на лавках, сиділи сумирненько у новій клясі, ждали тільки, що вчителька скаже. А на столі ждав на вчительку

гарний букет квітів. Учителька почала: "Ми, діти, в новій школі" — діти заплескали в долоні, обличчя запромені ясністю. — Колись на цьому місці була стара школа. Школа була у підвалі. У нашій клясі гуділа піч-"форнес", наш учитель палив у печі і нас учив. Ми називали його магіком. Він справді, наче магік. Часто ми заставали його біля печі брудного, пошарпаного. Але зараз він затягав піч параваном, там передягався, ми, учні, розкладали стільці, учитель із-за паравану висував чорну дошку — і школа воскресала, починалася лекція. На стіні в кутику висів маленький портрет Шевченка, але він для нас був великий, — ми вчилися з його Кобзаря, вивчали його напам'ять — змагалися, хто найбільше знатиме Шевченка. І так ми полюбили Шевченкове слово, Шевченкову пісню, і це слово помогло нам вийти в люди.

Сьогодні ви маєте вигідні кляси, кваліфікованих учителів, усі вигоди, але коли у вас не буде любови до рідного слова — нічого вам не поможе. Пам'ятайте, діти, що ви можете закінчити університет або й два; ви можете мати три дипломи в кишені, але коли ви не будете знати своєї рідної мови, ніхто перед вами шапки не здійме. І ви не вийдете в люди. Франко сказав, що "більша штука бути людиною, як ученим".

Діти задумались. А один хлопчик, на другій лавці, підніс руку.

— Скажи, що ти хотів сказати, — запитала вчителька.

— Я хотів запитати, чи є ще десь той маленький Шевченків портрет, що був у вашій клясі.

— Не знаю, сину, бо відтóді багато разів ця школа перебудовувалася.

— Шкода.

— А що ти думав, що той образок учився б за нас? — додав його сусід.

— Ні, не вчився б, але я думав, що він поміг би нам. То напевно був чудотворний образок.

МЕДАЛЬЙОН

Багато було втіхи Петрові від знайомства з Юрком. Батьки пригадували хлопцям, що вони ще в дитинстві бавилися один з одним, але де й коли це було — хлопці не пам'ятали. Тільки так, наче крізь сон згадували, як десь клітку поламали і канаркові ножицями крильця пообтинали. Тепер, відкóли Юрко з мамою і молодшою сестричкою спровáдилися в сусідство на другий поверх, знайомство у хлопців відновилось. Хлопці ходили разом у школу, і один без óдного — ані на крок. Однáково зачісувались, однáкового кóльору сорочкú носили. Петро був трохи сміливíший і в усьóму вів перед. Він краще знав місто та його принадні закутки. Місто для недóлітків принадне своїми "ґеймами". На цій грі губитиме дні й ночі і вихóдитимете виснажені й порожні з розбитими думками, без волі і думки. Але тим, що роблять гроші на "ґеймах" — їм байдуже. Ви завжди побачите їх усміхнених, з руками в кишенях, дуже услужливих — джентелменів. Заманювати та обдурювати дітей — це їхня професія.

Спокусливі розваги відривали хлопців від їхніх шкільних зайнять. Ішов Петро і вів за собою несміливого Юрка.

Але одного́ разу́, коли Петро постукав до Юрка, у дверях замість нього з'явилась його мати. Вона була чимось заклопотана і дуже серйозна.

— Нікуди сьогодні Юрко не піде з тобою, Петре, — сказала, йому треба вправляти на скрипці, він приймає участь у фестивалі... часу ж не багато вже...

Зачинила перед Петровим носом двері.

Петра ніби хто окропом обілля́в. Вернувся в хату розсерджений. "Он яка вона! Ніби то тільки йому треба вчитися!" Сидів похнюплений. У хаті не було нікого. На кухні по́шепки обізвався чайник. Він щось таке нафолькотів, що й не розбереш. Але й це Петро уважав за втручання у його настрій. Він підійшов до кухні й вилучив чайник. Як тільки вилучив чайник і в хату вступила вибачлива ти́ша, десь крізь стелю стала продиратися мелодія Юркової скрипки. Петро сперся на столик і став бубоніти пальцями, зовсім не в такт Юрковій грі. Ні, йому хотілося чимось заглушити ті звуки, що добирались до його о́середі. Звуки крізь стелю настирливо тупою пилою шу́ргали Петрів мозок і досягали серця, ніби хотіли розкласти його на ку́сники. Він устав, узяв із кута мітлу і став стукати держаком у стелю. Але це не припиняло Юркової гри, Юркові це не перешкоджа́ло. Увійшла мама:

— Чуєш? Юрко вправляє, Юрко молодець! А що ти? Батько купив тобі найдорожче піяніно, яке лише було в магазині, найняв учителя... Піяніно стоїть у кутку, а ти байдикуєш... Чи не сором тобі?

— Биг діл! То нехай грає, гуд фор гім! Якби я так умів, то і я грав би.

— Само ж воно не прийде, треба вправляти.

— Вправляйте, мамо, ніхто вам не боронить.

— От просив би ти Юрка до нас — училися б ви разом.

— Що ви, мамо, знаєте? У нього ноти не на тому ключі, що в мене.

— Ноти можна переписати...

— Буде, буде, мамо! Ви так говорите, ніби то нема нічого кращого в світі від вашого піяніна. Воно мені нічого не дає, — сказав і на ввесь голос увімкнув телевізор.

Це вже кожний день повторялось. Як тільки почуються крізь стелю звуки Юркової скрипки, Петро на всю хату включає телевізор. Він уже й не радий був сусідству з Юрком.

Засніжені грудневі дні проминали́ під звуки різдвяних мелодій. Мелодії ці наповняли вулиці святочним настроєм.

Розліплені плякати по мурах, про недалекий музичний фестиваль, стягали з неба рої пухнастих сніжинок. Сніжинки, торкаючись крильцями своїми різдвяних мелодій, кружляли над вулицями та вибілювали чорний асфальт, дахи і дерева. Молодь наполегливо готувалась. Усе, що починалось, здавалося з нічого — з одного звука, — тепер в усіх вікнах зривалось у велику бурю акордів, трясло містом. Газети, плякати, радіо, телевізори, учителі по школах, батьки вдома — усі в один голос піднóсили слово "фестиваль". Юрко прив'язався до скрипки — не переставав управляти. Петро ходив пригнóблений, осамітнений. "Ох, коли б уже цьому швидше кінець" — думав.

Фестиваль відбувся. З міської залі вироїлась дітвора, молодь і дорослі. Ішов вулицею похід, лúнув гамір, тріпотали квіти. Гомоніли гучномовці, перетинáючись різдвяними мелодіями, сповіщали про висліди фестивалю. Петро наздогнав Юрка, стиснув йому руку. — Покажи, як виглядає цей медальйон. Чи варт було стільки працювати? — Юрко ніс медальйон затиснений у кулаці, немов знайдений скарб. "Мама втішиться" — подумав. — Дай подивлюся! Я його не з'їм. Мені він не потрібний, — говорив, підбігаючи за Юрком, Петро. Юрко подав Петрові медальйон. Петро добув його із шкатулки і почепив собі на груди.

— Скільки ти хочеш за нього?

— Я його не продаю.

— Дурний! Що він тобі поможе? І так уже всі знають, що ти його виграв.

— Це дорога пам'ятка.

— Пам'ятка тебе не нагоду́є. А ти ще не один такий виграєш. Фестивалі часто відбуваються. Я тобі дам гроші, гроші тобі придадуться. Тобі потрібні гроші, — умовляв Петро Юрка.

— Добре, я пораджусь матері.

— Ні, ні! Матері нічого не кажи. Я не хочу, щоб хтось про це знав.

— Добре, я тобі продам, матері нічого не скажу, але я мушу увійти в хату з медальйоном, показати його мамі, сестричці. Вони ж так ждуть цього!

— Нехай, я тобі дам його аж вдома — сказав Петро, милу́ючись медальйоном на своїх грудях.

Хлопці вернулися із фестивалю в якомусь особливому настрою. Юрко, як звичайно, із скрипкою під пахою, несмíли-

вий і трохи засорóмлений. Петро із золотим медальйоном на грудях — насуплений. Вдома вже знали про вислід фестивалю. Петрові батьки запросили Юрка в хату, вітали з успіхом і відзначенням. Петрові досадно було — його так наче й не помічали в хаті. А Юрко ще й сказав: "якби у мене добра скрипка — не так би я їм заграв. А то таке дерибало, що ним грати тільки "свині в ріпі". В інших смичок дорожчий за мою скрипку.

— Не турбуйся цим — сказав Петрів батько — скрипка буде. Ціла наша громада зацікавилась тобою. Ти — наша гордість. Таку тобі скрипку справимо, що й ніхто ще такої не мав... — Юрко посміхнувся, подивився на Петра, Петро похнюпився.

Юрко не мав батька, мати вічно на праці, у хаті відчувались нестатки. Ішла мама на працю — прятати по домах — і вела за собою двоє малят: Юрка і Надю. Згодом Юрко став помагати мамі у праці: чистив підлоги, хідники, вікна. Мама за це обіцяла купити йому скрипочку. Але захворіла, і віддали її до шпиталю, і тепер терпляче треба було чека́ти, поки мама ви́дужає і вернеться на свою працю. Недуга затяглась, Юрко з меншою сестричкою залишився вдома, зданий на власні сили. Сам варив, білизну прав, прятав хату. До хворої матері дітей не впускали, то вони кожного дня підходили під огорожу шпиталю, так довго вистóювали тут, доки не поба́чать маму у вікні.

Одного ранку листоно́ша приніс адресовану до Юрка пачку. Юрко із зацікавленням розпечатав її і невимовно зрадів, коли побачив у пачці вишневого кольору скрипку із смичком з білої шерсти і камертоном. Він не знав, хто це йому зробив таку милу несподіванку, такий дорогий та милий подарунок. Ніхто про його бажання мати скрипку не знав, один хіба лікар, у якого вони прятали хату, і Юрко виговорився йому. Та не довго Юрко тішився цією скрипкою. Підійшов до нього якийсь музика, що намовив Юрка замінятися за його стару тарадайку. Юрко був би ніяк не замінявся, але цей обіцяв доплатити та ще й навчити Юрка грати. Юркові були потрібні гроші. Але цей обманець, як тільки взяв у Юрка скрипку, то більше Юрко його вже й не бачив. Юрко залишився із старою тарадайкою.

Не так жилося Петрові. Він міг мати все, чого забажав. Але сам інструмент не заграє вам — він лишається німим у руках того, хто не опановує його.

Мати запримітила в Петра на грудях медальйон.

— А це що? — запитала здивовано.

Петро зашарівся, зніяковів. Глипнув на Юрка й посміхнувся криво, майже крізь сльози.

— Це Юрків, але він буде мій. Я йому заплачу, і він буде мій.

Мати зирнýла на батька, а батько:

— О, о! А це що таке? Я відколи живу, не чув такого, щоб можна було собі за гроші присвоїти чужу славу. Не все можна за гроші, сину. Є речі, які не купиш за жодну ціну. Медальйон належить Юркові, він заслужив його, і зараз же йому віддай! Не чесно привласнювати собі чужі заслуги. Пам'ятай, хлопче, одне, що за гроші честі не купиш.

— Биґ діл! Юркові потрібні гроші... Як він захоче — кому яке діло?

— А таке діло, що ця річ служитиме тобі хіба для замилення очей. Раніше чи пізніше люди дізнаються — і буде сміх.

Петро стояв, мов прикутий до одвірка, збентежений і вкрай засоромлений. А тут ще й мама докинула: "От так тобі й треба, синку! Скільки я напросилася; сядь за піяно, повправляйся трохи! Кожного дня по одній годині, і до року ти вже на одному щаблі вище будеш, і будеш кращий, бо праця людину ушляхетнює, підносить... Дивитися лише телевізор, як інші виступають, — це ще не вдосконалює тебе. Тільки наполеглива праця поведе тебе до вдосконалення..."

Петро, вжалений докорами мами, метнувся в двері, втік у свою кімнату. Сів біля піяна, торкнувшись нехотячи ліктем клявіш. На хату впав акорд і тремолем сколихнув тишу.

"Юрком цікавиться громада. Хто ж тепер з нас спереду? Я, чи Юрко? Який з мене провідник, коли я залишився в останніх". Він сперся на піяно й воно знов озвалося, дало про себе знати. Його звучання нагадувало Петрові зблавучений рік. Увійшов Юрко, а разом з ним запах ялинки, що заносив святочним настроєм. Петро підійшов до Юрка, відчепив медальйон з грудей і подав Юркові. Хлопці щось довго нараджувались, а потім батьки почули мелодію Юркової скрипки під акомпаньямент Петрового піяніна. Зразу їм не йшло. Але обидва вони були терпеливі, їм конче хотілося скріпити свою дружбу спільними виступами. Петрові довелось багато вправляти, щоб наздогнати Юрка. О, якого це великого труду треба, щоб викресати в душі іскорку любови

до діла, що над ним працюєш. Іскорка витворює горіння, і тоді вже ніякої втоми людина не відчуває, навпаки — велику насолоду.

Петрові ніколи не вірилось, що той мебель, припалий порохом у куті, під дотиками його пальців зможе так чудово промовляти. Петро пальцями своїми тепер вигрібав із нього неоціненні скарби — красу й насолоду душі. Перед хлопцями відкрився невідомий досі світ краси — вони стали відомими музикантами. Зі своїми виступами об'їздили світ.

ШЛЯХАМИ ЮНАЦТВА

Збірка для молоді

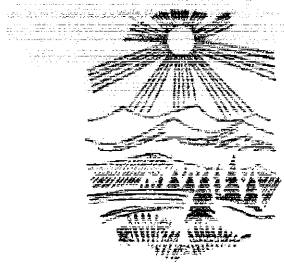

Зміст

ДО НОВОЇ ПЛЯНЕТИ

ПОДРУГИ

СИНІ КОЛЬОРИ

ЗАБЛУКАНА БЕРІЗКА

ДО НОВОЇ ПЛЯНЕТИ

Засніженими вулицями міста злинала різдвяна мелодія. Вона просякала крізь холодні мури, передавалась із хати в хату, здіймалася до зір, ..."щоб землю з небом в одно злучити". Стара як світ коляда, що вперше озвалася десь від дитяти в матері на колінах і передавалась дітям — ублагороднювала їх.

На білому горбку сумував засніжений будинок. Упав перший сніг, і до нього не було ще прослідку. У вікнах його з'являлось якесь обличчя. Обличчя перехрещене рамами вікна, нагадувало забуту біблійну притчу про ув'язнення душ, що продовжували десь своє вічне життя у вигляді згибльованих дощок. У вікнах там на горбку з'являлось більше облич. Когось вони виглядали, когось сподівались. Одне з облич — це Борисове обличчя. Батьків у нього не було, і нікуди було йому виїздити. Відрадніше йому стало, коли побачив, що не сам він один тут такий. Відчинились двері і до вітальні увійшов цілий гурт хлопців і дівчат. Під Свят-вечір у нашого народу відчиняються двері для убогих, самітніх, загублених, забутих, обійдених ласкою людяности. І ще раз відчинилися две-

рі, і ще один гурт затупотів у коридорі, а в цьому гурті і Оксана. Хтось тут підкинув чутку, що в Бориса до Оксани наскрізь зоріє душа. Нікому він про це не говорив, може навіть і самій Оксані не сказав. Але коли в юнака заясніє душа, — цього не сховати.

Оксана запам'яталась із перших днів прибуття до гуртожитку. Увійшла з двома валізками в руках. Валізки були поперев'язувані жовтими ремінцями. Біля однієї був причеплений букет засушених квітів. Здавалося, звідкись здалека приїхала. Годі було дізнатись, звідки вона? Аж тут пішли такі чутки, що її батьки живуть тут у цьому місті, — біля парку триповерховий будинок назелено розмальований — це їхній, а вона? Вона, кажуть, покинула батьків і пішла блудними стежками. Тепер приплелась сюди. Звикли були бачити її у вишиваній блюзці, завжди з розгорнутою книжкою в руках — ховала своє обличчя в книжку. Коли стануть допитуватись, сяде за піяно і, ніби у відповідь, сипне білим градом акордів, що аж у п'ятах захолоне. Усі полюбили її тут за її чудовий голос та гру на піяні, якою вона розважала. Сяде за піяно і ось довкола неї вся молодь. Скільки в нашого народу пісень, повних пригод, радости і смутку, що, завчивши їх, пізнаєш його минуле й прилипнеш до майбутнього. Тож кому не заясніє душа при звуках Оксаниної гри. А вона завжди грала приспівуючи. Оксана знала не одну мову, але треба було сподіватися, що ключем до її серця могло бути тільки рідне слово. Борис по-українському — ані в зуб, і це, мабуть, була найбільша барикада, що стояла впоперек його шляху до Оксаниного серця.

На столі в їдальні коптіла ще непогашена свічечка, як гурт зібрався вже в дорогу з колядою. Перед вела Оксана. Вона знала це місто, мала в руках наперед виготовлені адреси — їй доручено провід.

В інститутському гуртожитку трапляються різні студенти: молодші і старші, здібніші і менш здібні, пустотливі й пустотливіші, але передують тут кращі, і цікаво спостерігати, як у гурті, мов дерева у густому лісі, випрямлюються інші. Поки вирушити в дорогу, гурт зібрався у вітальні біля піяна. Оксана сіла за піяно, сніжними пальцями залоскотала вишневий мебель і він заяснів у переливах клявіш, озвався милозвучними акордами. — "Ой видить Бог, видить Творець, що ввесь мир погибає!" Щось могутнє і тепле вирвалось із молодечих грудей, крилато залопотіло під стелею, захлипали сві-

чечки на ялинці та ожили ікони на стіні. Гурт більшав. Ніхто не залишився в будинку інституту, щоб не приєднатися до цього гурта. Засніжений будинок на горбку звучав піснями. Коляда пригорнула під своє тепле крило — і сторожа біля печі у підвалі, і господинь у кухні, і секретарку, що кінчала працю в канцелярії — усі в один голос підтягли коляду, підняли її зворушливу до висот своїх думок і мрій, "щоб землю з небом в одно злучити!"... Пристав до гурта й Борис. Йому і в голові не вкладалось, чи можливе таке, щоб зібралась молодь — хлопці й дівчата з різних кінців світу і одну і ту ж саму пісню в один тон заспівали, немов би в однієї матері навчились. Це така швидкокрила пісня, що встигла вже світ облетіти і кожному в душі сісти — розгоститись. Борис зразу, немов з переляку, тільки розглядався, а потім став щось мимрити губами, мов те немовля, що шукає маминої пазухи, і став витискати із себе якісь дивні звуки. Ці звуки більше нагадували стогін аніж спів. Але нехай йому! Він і з цього був удоволений: вираз яснів, в очах стояли сльози. Це був стогін приваленої землею людини — самітньої й загубленої, до якої прибивались звуки далекого життя, що відгороджували його грубими верствами темних ночей. Він радів, що у гармонії голосів і його голос. Намагався дотримуватися тону, мучився, стогнав, мінився на виду. Наставляв роззявленого рота, щоб слова цілі залітали туди, щоб живцем ковтати їх, сповняти ними спраглу душу.

— Дивися, дивися на Бориса! Він удруге на світ народжується — пішов шепіт.

— Що ж, як уперше йому не пощастило, хай попробує вдруге...

— Він, видно, виходив на світ ногами, а тепер пробує головою...

— Ой, тяжкі, тяжкі це породи!

— А ти як думав? Велике легко не народжується...

— Тяжкі породи, зате тривкі...

— Ой, він справді перероджується.

— Отож, на відродження треба часу — цілої епохи, а він хоче за один вечір, тож звісно, що тяжко.

— З нього ще будуть люди.

"Ой пісня! Слухаєш і чуєш, як вона у душу тобі солодким медом скапує. А за цією мелодією та ще й слова, що також не мовчать — промовляють. Промовляють, та не до мене — думав Борис. — А наскільки цей світ був би для мене при-

вітнішим, ширшим і щирішим, якби ключа до нього знайти — пізнати цю мову!"

Вирушили в дорогу. До пізньої ночі в різних кінцях міста лунала коляда. Занесена сюди коляда освоювалась на цих широких алеях, запліталась у бриніння дротів, підносилась на вершки веж, перегукувалась із далекими рідними оселями. Колядники вискакували з авт, бродили снігом по горбах, весело вигукували, борикаючись у снігу. Борис дотримував кроку, підбігав. Тепер він став сміливіший, відвертіший. Завчив декілька слів і не переставав вигукувати їх у морозну ніч, прислухаючись до свого власного голосу.

Коптіла ще не погашена свічечка в їдальні на столі, як бурсаки вернулися з коляди і розходились по своїх кімнатах. Кожне несло із собою в кімнату жменьку холоду у пригорщах і призбирану по хатах теплоту в душі. Ще довго стіни кімнат звучали відгомоном проспіваних коляд.

Оксана залишилася у вітальні за піяном. Перед тим, як іти до ліжка, любила насамоті пограти. Студенти звикли були засипляти при звуках її мелодій, що ледве чутно прошивались крізь стіни, відчиняючи їм двері у чарівні таємні світи. Борис вернувся в кімнату з важким багажем на душі. За один вечір стільки вражень у його душу втиснулось: повні любови й правди на землі колядки, теплі повіншування і та щира гостинність нашого народу, що передалась йому десь із убогої стаєнки, якій поклонялись царі світу. Український світ так чудово тут поєднувався з містерією народження Христа. Борисові стало прикро, що лабіринти цього світу не приступні йому. Гостина в Оксаниних батьків. Оксана запросила всіх до своєї кімнати, знайомила із своєю бібліотекою, кожному дала якийсь дарунок від себе. Борисові припала синя книжечка у твердих обкладинках. Тиснув у кишені і чув, як лоскоче вона його душу, запахом своїм доторкається струн душі. Тепер розпечатав, перегортав. Літери збігались у слова, слова рядками по сторінках розносили чорними краплинами чиєсь життя. Пізнати б його — таємницю цього життя.

"Чому саме цю, а не іншу книжку подарувала мені Оксана"? — не давало Борисові заснути. Оксана і український світ — невід'ємними речами втискались у Борисову душу і пам'ять. Оксана немилосердно знущається з мене і, якраз тоді, коли усміхається до мене, бо усмішка її опромінює мою душу, а проміння те гасне на згадку про межу наших світів".

У стінах снувалось мережево Оксаниної мелодії.

"Чому саме цю, а не іншу книжку подарувала мені Оксана? — думав. — Хто б мені її прочитав? Відчинив вікно. Ніч дихала холодком, метала в хату роєм сніжинок. Борис зібрався. Потайки зійшов униз. Стояв біля одвірка, заслуханий у щось далеке. Стояв із книжечкою в руках. Підійшов.

— Перестаньте грати! — сказав з притиском наголосу на другому слові. Оксана посміхнулась.

— Не смійтеся! Чуєте, не смійтеся! Ви тільки сміятись умієте!

— А ви?

— Я терплю через ваші усмішки.

Оксана зарожевілась. Спустила голову. А потім, наче спересердя, щоб заглушити це, сипнула градом акордів. Борис стояв приголомшений, спершись на піяно. Від маголю йшли дрожі по його тілі.

"Як довго ще вона буде грати, і чим цю увертюру закінчить?" — подумав. А потім повернувся до вікна і задивився у зоряне небо. Зорі черкались, тріпотали, метушились, обсипаючи світ срібним пилом.

— Бачу, що студіюєте, Борисе, астрономію, — сказала Оксана, спершись на піяно.

— Так, я тепер астронавтом літаю в міжплянетарні простори, шукаю плянети, на якій би мені осісти, насамоті відчути себе самого.

— А чи не думали ви над тим, що найбільшою плянетою на світі є таки людина. Людина із своїми прагненнями повернути світові правду, красу, любов... Борис підійшов до піяна, торкнувся пальцями клявіш, і в тихий замріяний вечір тремтливим тремолем схопилась луна. Вона довго коливалась у непорушній тиші та сіла окрасою на зелену ялинку.

— Я чую, куди ви це, Оксано, ведете. Усвідомлювати мене в цьому не треба. Я сам добре відчуваю невпорядкованість своєї душі. Але чи хоче хто мені в цьому помогти? Я тут крім іронії і глуму до тих, що збились із шляху, не бачу ніякого співчуття.

— Від кого ви співчуття сподівались, соромтеся! Співчувати можна тільки калікам.

— Я ним і є.

— Не хваліться цим. Забудьте за це! Ви є гарна людина.

— Так, але загублена. Послухайте мене! Бабуня моя народилася в Канаді. Маму навчила рідної мови. Мама, як при-

йшла до школи, то й іншої мови не знала. У школі стали її висміювати за її мову. Це так потрясло нею, що вона раз назавжди вирeклась свого українства. І тому в моєму дитинстві вона вела мене стежкою, на якій я не міг нічого зустріти, що нагадувало б мені моє походження. Я забігав до бабуні, вона ховала від мене борщ, вареники, голубці й вистерігалась, щоб і словом не виговоритись. Коли ж я поступив в університет і попав на мешкання до української родини, то тут мене взяли під туш — не пожаліли мені теплоти української душі. А крім цього, ще й виступ капелі бандуристів в університеті! Капеля ця полонила мою душу своєю піснею. Я вернувся до мами та слізно сказав їй: "Чому ти, мамо, все ховала від мене?" Мама затривожилась. Вона не знала, куди мені ближче. І віддала мене до закладу законників-монахів. Тут я мусів попрощатися з усім тим, що є світське. Я повернув мамі свою одежу, яку вона зросила своїми слізьми. Перебуваючи в келії, на моїй душі зачорнівся гріб. Я пробув там два роки, а опісля втік. Тепер став я відшукувати себе...

— Шукайте і знайдете себе!

— Натрапляю на слід, але...

— Прямуйте, поможу вам. Книжку мою прочитали? — запитала, накриваючи піяно.

— Питаєте! — Перше треба навчитися читати.

— Навчіться!

— Це ж окрема студія, а в мене дентистика...

— Пізнати себе, почуватися щасливим у житті, не менше важливе, як лікування зубів.

Оксана, зібравши книжки під пахву, попрощалась і вийшла.

Борис ще якусь мить стояв заслуханий у її кроки за дверми. Зважив книжку на своїй долоні. Вернувся до кімнати. Розгорнув книжку, між її рядками шукав стежки до нової плянети. — Знайти себе — це студія над студіями — сказав, задумавшись.

Ніч розтопленою смолою скапувала з дахів на землю. На електиричних дротах догоряв місяць.

ПОДРУГИ

Учитель, Іван Тимофійович, пішов провідати ученицю Галину, що повернулася із туристичної подорожі по Україні. Вона живе з батьками у північній дільниці міста, і йому довелося їхати трамваєм, пересідати на автобус та ще й два квартали пішки йти. Утомлене сонце випливло з-поміж мурів міста і спочило на зелених просторах, посріблених решіткою доріг. Вітер розносив пахощі городців, хитаючи золотими полами сонця. М'яко й тепло було вчителеві на стежці з думками про Галину. "Яка вона там? Десять років не бачив, чи пізнаю її?" Така то вже доля нашого вчителя! Він думками лине за своїми дітьми й не перестає турбуватись ними й тоді, коли вони вже далеко від цього. Маленькою проводжав із кляси в клясу — була дуже милою дитиною, а потім, як і всі... Пригадував собі, як одного разу навурсилась була, гейби за те, що не вивчила вірша. Учитель любив дати дітям трохи погніватись, але до Галини якось підступив того ж самого дня.

— Що з тобою, Галю? Чому ти не вивчила вірша?

— Бо я його не люблю — сказала, пчихнувши носом.

— От таке! То вибери собі інший, вибери собі такий, який любиш!

— Тут нема такого, щоб я його любила — сказала, відштовхнувши книжку ліктем. Учитель подивився на Галину і зупинив свій погляд на обкладинці книжки. Нічого не сказав. Галині стало жаль його. Вона відчула, що, відштовхуючи книжку, відштовхнула від себе вчителя.

Боляче вчителеві, коли діти відштовхують від себе книжку. Книжка найбільший приятель дітей. Від найраніших літ вона, як мати дитину, веде за руку стежкою життя — виводить у люди.

Галині хотілось тепер підбігти до вчителя, перепросити його. Того самого дня вийшла в городець і внесла гарний букет квітів. Але чи це влаштує його? Ні. Найбільш запашні для нього квіти — це діти. Він звик жити успіхами своїх учнів.

Другого дня учитель підійшов до Галини із свіжою книжкою. Галина вже змінила своє місце, сиділа на задній лавці крайньою. Нова книжка пахла ще свіжою фарбою. Подав Галині. Галина сховала її під лавку і, якось винувато, поглипала на вчителя, порівнюючи його із чимось під лавкою. Діти люблять Шевченка. О, скільки він виховав Україні поетів!? Скільки повернув Україні — немічних, скалічених і безсилих!

Тепер учитель застав Галину на ґанку у приношеному, вишиваному кептарику.

— Скинь уже той кептарик! Днюєш і ночуєш у ньому — казав їй батько, а мати: — Нехай! У ньому вона мені якась рідніша!

— Ну, то оповідай, Галино, скільки ти того тепла принесла нам з України у тому кептарику? — сказав учитель. Галина посміхнулась, опустила вії. — Чи така, якою ти собі її уявляла? — Покрутила головою.

Батьки запросили вчителя в хату. В хаті розговорилися. Погляди зосереджені були на Галині. Галина розповідь свою переплітала анекдотами, піснями.

— Так тяжко було дочекатись дня, як учула, що під колесами уже рідна земля — говорила Галина. — Хотілося прямо з вікна вискочити, щоб уже якнайшвидше піти полями, десь до тої плитяної кринички, де, як оповідає мама, в дитинстві соняшниковим листком води зачерпувала. До того ставка, де батько хлопцем коні напував. Проводжаючи мене в дорогу,

мама наказувала, щоб конче піти в церкву на хори, приєднатись своїм голосом до співу хору, а батько — не забудь піти на цвинтар, на могилу бабусі! Вожата оповідає щось, а я вже й не чую її. Голосніші тут за все небо й земля. А як чудово народжується там світанок! Юний і лагідний береться за вершки, ніжно приголублюється до людських облич, обіцяючи погідний день. Ідемо, коли раптом закучерявився обрій лісом. Ліс, а з-за лісу величньо встають вершки Києва — один за одним чергуються святою закономірністю. Ми хрестимося. Зеленими хвилями пливуть назустріч нам золоті куполи. Здалека Київ — як одна святиня. Я поринаю у його віки і так хочеться збагнути його сучасність. Зіскакую з поїзду й біжу по вулиці — хто буде перший, що озветься до мене рідним словом. Я хочу тут чутися, як удома. І згадалось мені моє дитинство, батьки, вчителі.. Не один раз сказали: учіться, діти, рідної мови! Вивчайте Шевченкове слово, бо поїдете колись в Україну, і ні з ким буде вам там розмовитись. О, щоб то можна було ще мріяти про якийсь інший Київ.

Холодний — холодний Київ зблизька. Холодний своєю дійсністю. Я чулася загубленою, самітньою, зігнорованою. Зупиняла людей, розпитувала, вистоювала під чужою вивіскою погнівана. Сперлась на поруччя — збиралось на плач. А другого дня ішли жінки босі на базар квіти продавати й розговорились про те, що вчора тут бачили, як якась дівчина, спершись на поруччя, плакала. Проходили люди й ніхто не підійшов до неї, тільки один поліцай... Заборонено тут плакати...

Мовчанка. Батьки перекинулись поглядами. Щось забуте озвалось між ними.

Учитель вступив у розмову.

— Друзі й недруги в Україні докоряють нам зрадою батьківщини. Ми, вчителі, несемо цей докір через поле, скроплене тут потом і сльозами. Не знають вони там, як тяжко нам тут вселити в уста дитини рідне слово. Вселити та ще й чимось підперти, щоб воно там затрималось — не випало. Це не в Україні, де небо, поле і навіть ставки і пташки по-нашому сяють і щебечуть... Тут усе так наче то проти нас — і техніка, і добробут, і цілий спосіб життя, — все це відбирає в людини волю, приголомшує її — присипляє. Ми своїх дітей навчаємо української мови, посилаємо їх в Україну, щоб вони там віджили, скріпились, а їм ні з ким розмовитись... Тож як це? Що ж ви там?...

Галина метнулась до шафки й добула альбом із світлинами.

— Канів, як бачите, ввесь у квітах. Десь найпахучіші зела з усіх полів, найболючіші слова з усіх болів, найщиріші молитви і пісні несе наш народ на Шевченкову могилу. Могила ця на цілий широкий світ сяє людським щастям, правдою і стражданням. І скажу вам, що на стежці до Шевченкової могили я знайшла собі подругу. Така собі білявенька Катруся, з гірким болем Шевченкової Катерини на обличчі. Несла вінок на могилу. Це найбільше щастя, що я винесла з України. Ми підійшли до лавки, розговорились. Обмінялись одежею. Вона мені цей кептарик, а я їй свій светер та хустку. Погуторили, поспівали, посміялись. Каже вона — "Україна вже перестала плакати. Україна плач свій обернула в сміх. Україна співає, сміється і висміює. Висміює усяке підлабузництво, лакейство і плазунство. Проганяємо лихо піснями. А скільки тепер у нас різних народніх анекдотів у народі. Збираємося і як попаде який партійний між нас — мокрим рядном накриваємо його — вдруге на світ народжується. Не знає, де йому подітись". Багато ми переговорили з Катрусею, поговорили по-душі. Каже — "Ніякі мікрофони нас не оглушать, ніякі атоми нас не застрашать, праця нас не вб'є. Ми живемо Шевченком. Знаємо, що існує десь правда в світі і вона нас не обійде. У нас на тарілках Шевченкове — "Борітеся — поборете!"

Мати задивилась на полицю з книжками. А батько звівся на ноги, нервово проходжувався з кута в кут.

— До нас доносяться сміливі слова протесту нашої молоді, десь аж з Мордовії. Чи це не переконує нашу молодь? Не схамене тих, у яких язик уже не повертається по-рідному — тут і там —, що жують хліб український, а українське слово давить, і випльовують його! Заскоро помер Симоненко!

— Батьку, Симоненко живе в народі. Родяться нові Симоненки. Тільки тут... Обговорювали ми з Катрусею, де більше можна жити Україною, чи в поневоленій Україні, чи в чужині на волі. Так багато в нас спільних заінтересувань. Ми були б не наговорились. Та раптом упала на нас чиясь тінь. Каже Катруся — "Нас павук обсотує". Ми звелись на ноги. Оглянулись — єхидно усміхається нам рябе обличчя. Ми мусіли розійтися. Цілу дорогу ця чорна тінь проводжала мене, павуком обсотувала, вішала мені на душу свою єхидну по-

смішку, аж гидко! Але прийшов час, що ми мусимо через океани подати собі руки і прямувати до одного. Такими словами попрощалася зі мною Катруся.

Галина проводжає вчителя, наспівуючи пісню, що вивчила в Україні. До цієї мелодії приєднується мелодія хрестиків на її грудях. Сонце на заході пристебновувало ці хрестики до своїх золотавих полів.

СИНІ КОЛЬОРИ

Денис зустрів Іванку, як виходила із школи. Небажано зустрів — удавав, що не пізнає, пробував якось висмикнутись, але не вдалось. Іванка наздогнала його і стримала за рукав.

— Що з тобою, Денисе? Ти не пізнаєш мене? Кличу — не оглядаєшся... — Заступила йому стежку.

Денис збентежений, зніяковілий — не знав де подітись. Вуха зарожевілись, очі сіпнулись і забігли сльозою.

— Що ти робиш у нашому місті? Казали, що ти виїхав з батьками до Ванкуверу, а це ж уже близько десять років тому...

— Так, Іванко, я у Ванкувері, а це вже два тижні тут... — мняв Денис шапку в руці.

— Два тижні тут і ти не зайшов до нас!? То що тобі за це належиться? Що ти здичавів, чи що?

— Ні, збираюся зайти, та все якось так...

— І, ти! Якось так!..

Ішли вулицями. Зелена вулиця пахла випарами квітів. Іванка оповідала Денисові про знайомих, колег і друзів ди-

тинства. Голос її часто вибухав веселим реготом і стелився за ними невідступно.

— А що твій брат Степан?

— Ой, не питай! Виріс, ти б його не пізнав. Часто згадуємо тебе. Дуже дивувалися, що не пишеш, не признаєшся.

— А Оля?

— Збирається заміж виходити.

— Що ти кажеш?

— Хлопець її кінчає медицину цього року. А чи пригадуєш, Денисе, оту Надю, ту чорняву, що кожного літа на вакації виїздила до баби на ферму?

— Ту плаксійку з задертим носиком, що вічно плакала? Внесла була в хату жабу й казала, що то риба.

— Ця ж сама! Ой, ти не знаєш, а вона мала нещасливий випадок, — її авто вдарило. Вона довго носила ногу в гіпсі. Цілий рік у школу не ходила. Мама її померла, батько вдруге одружився. Тепер вона має маленького братіка. Але що я хотіла сказати тобі... вона написала книжку — написала повість. Усі нею захопились, кажуть — талант. От так, небоже! Хто був би того від неї сподівався.

— Хто був би від неї того сподівався? Хоч, що правда, любила вона оповідати якісь нісенітниці.

— А брехунка була, не доведи, Господи! Як почне щось фантазувати і накрутить таке, що ні приший, ні прилатай... І то диви — що з такої вийшло! Зміни в нас великі, хлопче. Ніхто на місці не стоїть...

Вони дійшли до хвіртки. Іванка просила Дениса зайти в хату, але він не насмілювався, чогось отягався.

— Дивися, Денисе, гойдалка, на якій ми так любили погойдатися. Ходи, погойдаєш мене, як колись... — кокетливо, скоса посміхнулась Денисові.

— Ти, Іванко, виросла, як тополя, а дитинячою так і залишилась.

— А ти, Денисе, занадто споважнів. Я не пізнаю тебе. Ти дуже змінився. Що на тебе там у тому Ванкувері так подіяло? Мені робиться смішно, коли дивлюсь на тебе і на ту яблуню, на якій ти був завис, роздерши штанці. Боявся додому йти, щоб мати не била, і моя мама мусіла тобі зашивати їх. Пригадуєш? Давала тобі стебло в уста, щоб, казала, не зашити тобі розум.

— Вигадай ще що, Іванко!

— Це не вигадки, а дійсна правда. Ти виріс і соро-

мишся цього, а воно приємно згадати. Господи, у кожного було своє дитинство!

— Багато дечого я б і тобі пригадав, моя колежанко, та не хочу засоромити тебе — сказав Денис.

— О, краще буде, як скажеш у хаті, бо тут вітер рознесе. А тепер заходь, голубчику, нічого тобі не поможе — переможно дзвенів голос Іванки на ґанку.

— Вибач, Іванко, може іншим разом. Сьогодні якось...

— Ні, ні, не викручуйся, тобі нічого не поможе. Ти мусиш зайти в хату. Батькам цікаво буде тебе побачити — десять років не бачили. Ану, справді, чи пізнають? Вони, може, вже й побачили тебе через вікно, тож викручуватися тобі немає чого! — при цьому Іванка вихопила у Денниса з рук шапку й наробила галасу: "Мамо, мамочко! Поможіть мені його затягнути в хату!"

Денис побачив, що нікуди йому вже викручуватися і нехотячи подався за Іванкою. Десять років тут зробили своє як на людях, так і в природі. І гойдалка, і яблуня, і лавочки під горіхом — на ввесь голос заговорили голосом дитинства і повертали в Денисову душу розгублену тут дитячу теплоту. Денисові тепер хотілось обняти все це, розцілувати, поплакати. Врочисто й промовисто зустрічали Дениса свідки його дитинства, вони гідні були того, щоб перед ними стати на коліна й щиро помолитись.

— Що з тобою, Денисе? Звідки це в тебе така трема? Та ти був такий улізливий, що тяжко було тебе позбутись із хати, а тепер...

Денис ступав, немов по східцях до великого храму, де прожектори зараз мали просвітити його душу, що ані тіні, ані порошинці не сховатись. Східцями на поверх він виносив важкий багаж загублених днів. Перед ним відчинялись двері, привітно зустрічали його, обціловували, мов рідного: подивляли його ростові й красі, згадували дитинство, питали про батьків, братів і сестер — пригощували і просили залишитись у них; шукали мелодій, щоб розвеселити його, але дарма — він був блідий і не веселий, немов би хто душу холодною брилою льоду привалив.

— Каже Іванка, що ти приїхав сюди на студії, студіюватимеш дентистику — сказала Іванчина мати. Денис зробив великі очі. "Що це зі мною діється, куди вони мене ведуть? — подумав Денис. — Таке глузування! Така іронія! Хто таке видумав" — втерав піт з чола.

— Дентистика добре, — вмішався Іванчин батько — дентисти в Канаді добре заробляють, але, я все своєї, зле що молодь наша не цікавиться гуманітарними науками — скажемо філософією...

— А йди ти із своєю філософією — перебила мати — говорім краще про звичайні, життєві справи! Як там твій брат Андрій? Чуємо, що закінчив фармцевтику. Добре, що вчився, бо тут, чи ти знав Чубчикового? Він же ровесник Андріїв. Пропав хлопець! Узяв на шию якийсь ланцюг, кинув школу, батьків і ходить босий по місті. Чи і в вас є там ці гіпписи?

— Та що ти, жінко, таке питаєш? Де їх тепер немає. Недуга ця охопила цілий світ. Видно, люди потоптали закон Божий, роблять, як самі хочуть...

— Та й до чого воно йде? Я кажу своїм: тримайтеся, діти! От так візьміться за руки, нікого між себе не впускайте, тримайтеся кріпко, бо — біда! Одна паршива вівця та й ціле стадо зіпсує... — сказала мати.

— А де ти мешкаєш, Денисе? — запитав батько.

— Я колись мешкав, але тепер не мешкаю... я випровадився... я не знаю, тим часом ще так, але... може... я ще таки не знаю...

— Багато маєш речей?

— Та не в речах справа, але я ще розглянуся.

— Ти перенесися до нас! — Чого тобі десь валятись у чужих? Від нас до університету усього два квартали. Зараз, як тільки прийде Степан, поїдете й заберете речі сюди! А як же!? Степан так часто згадує тебе. Він має чим похвалитися — цього року відзначено його золотою медалею. А Іванка теж, але вона в нас добра піяністка. Іванко! Заграй щось Денисові!

— Ти добре зробив, Денисе, що вибрав собі дентистику — вмішалась мати. — Повчишся пару років, батько поможе тобі набути інструменти і будеш сам собі пан.

Денис утирав піт із чола. "О, о! І знов вони про цю дентистику! Чого вони цю дентистику вішають мені на душу?"

Він тримався за клямку і просив вибачити, що мусить відійти — обіцяв швидко вернутися.

Денис вийшов з хати, немов із лазні. Якусь дестиляцію переходила душа, виходила парою з чола і скроплювалася потом.

Ішов вулицею. Вершки дерев золотив підвечірок. У

повітрі вичувалась гармонія ритму життя. Денис ішов комусь навздогін. В очах роїлись йому цифри — холодні й чорні, улізливі, як мухи. Десь на якомусь горищі залишив валізку, а тепер шукав, де скинути просяклий потом одяг. Ішов кудись навмання. Ідучи вулицею, зупинився біля спустілої хатини в бур'янах. "Хатинко латана, чи пізнаєш мене? Засоромилася, га? Вибитим віконцем дивишся в землю. Тужиш за моєю матір'ю, правда? Нема кому тебе помити, підмалювати! Опала стріха, вивітрило із тебе родинне тепло. О, як розпучливо відчувається тут відсутність моєї матері! Дозволь мені, хатинко, ступити на твій поріг, звідки починалася стежка мого дитинства. Піти тою стежечкою, знайти те місце, де я збився із шляху!"

Споришем заквітла стежка від порога до хвіртки. Денис стояв спертий на дротяну огорожу. Навколо нього тепер роїлись стежки, події і люди.

— Десь тут починалася стежка мого дитинства, вона спліталась, губилась і виводила. Збагнути ціль розгублених стежок — знайти лад у їх сплетіннях. Пройтись нею від початку до кінця, натрапити на те місце, де я спотикнувся.

Перед Денисом роїлись стежки й дороги — система доріг. У розбитому вікні похилої хатинки привиділось йому мамине обличчя — таке зажурене й добротливе — повні очі смутку, підкинутого життям.

Іванка очікувала, але Денис не вертався. Вона оповіла батькам, як вона зустріла Дениса, як він утікав від неї, не хотів зайти в хату. Стояли, мов укопані, задивлені на себе. — "Що з хлопцем сталося?.. Подзвонити його батькам... Він якийсь сам не свій..."

Іванка вхопила торбу й пустилась у двері. — "Йому треба помогти. Його треба рятувати! — загуркотіла східцями вниз. "Вертайся в хату! Не йди нікуди!" — лунав за нею з вікна голос матері. Погналась вулицями. Якась тривога охопила її душу. Навздогін за нею машини посипали сигнали. Дорогу їй заставляли старці і діти. Бігла, розглядалась. Знайшла Дениса в парку, в телефонній будці. Дожидала, аж закінчить розмову. Денис завісив слухальце на вилку і ще якусь мить стояв заслуханий у відгомін слів, що зникли в металевій скриньці, замкнувшись монотонним звучанням апарату. Вийшов з будки, а з-за плечей Іванка. Накрила долонями йому очі.

— Пізнавай!

— Пусти, Іванко! — Очі Денисові були вогкі — Іванці відпала охота жартувати собі з нього.

— Що сталося? — запитала.

— Сталося.

— Там удома?

— Ні, тут... — ішов похнюплений.

— А чого ж тоді... Заходь до нас! Ми очікуємо тебе з вечерю. Ти ще не бачився із Степаном.

— Не можу сьогодні, Іванко...

— Чому? Ти погодився перенестись до нас. Хіба тобі десь краще буде?

— Краще, не краще...

— Дивися, я бігла за тобою, пошпорталась та й збила собі обцас. Може сядемо тут на ловочці. От таке! Тепер доведеться босою вертатися додому — сказала Іванка, здіймаючи з ніг мешти.

Сиділи на лавочці під кущем ясмину. Вітерець хитав кущиком, розносячи запахи квітів по парку.

— Гарний сьогодні день — сказала Іванка.

— Люблю такі дні, особливо після заходу сонця, коли замість проміння огортає тебе тепла тінь — сказав Денис.

— Денисе, можна тобі поставити одне питання?

— Чому ні?..

— Розкажи мені, як ти попав у наше місто!

— Ти, Іванко, дуже цікава і настирлива, — здається, у ялової корови молока випросила б. Приїхав та не так, як це твоя мама каже, "на студії дентистики". Чого ця дентистика так припала нашим батькам до душі? Щоб тільки жити і гроші робити. Ні, мені ніколи й на думку не спало дентистику студіювати. У мене інші замилування... Я приїхав сюди, — я й сам не знаю, чого було мені їхати сюди. От так, знав це місто й цікаво було... Захотілося пройтися тими стежечками, де колись так безжурно проскакувало моє дитинство.

— Ти надовго приїхав сюди?

— Не знаю, як мені тут пощастить.

— Ти може був коло хати, де ви колись жили?

— Був.

— І як воно тобі?

— Сама знаєш, там тепер пустка. Тільки спогадами воно зворушує тебе. Іванка бачила, що Денис щось ховає в душі і заходилась добути це. Витягала з нього по одному слівцеві, аж поки вигорився:

— Я тобі скажу, Іванко! Тільки ти нікому про це... Я виходив з хати, як батька не було вдома. Він був би мені кости поламав. Ти ж знаєш мого батька — страшний він! Він не знає ніяких компромісів. Тільки так має бути, як він каже. Мені було ще далеко до школи, як він уже прирік собі, що з мене має бути лікар. І кожен день втовкмачував мені це в голову. А воно не так... Я люблю музику. Музика мені легко дається — я дихаю нею, розумієш мене. А батько й чути про це не хоче. Гітару мою на тріски поламав. Я ходив до праці на нічну зміну — батьки про це не знали — мені потрібні були гроші. Ходив на лекції співу, купив гітару і з цього пішло... Мені тільки жаль мами. Вона чутлива людина і свої почування перелляла мені в душу. Як я виходив, тримала мене за валізку, побачила, що не здержить і заголосила: "Синку, сльози мої не впадуть на землю. Ідеш, але знай, що живою мене не застанеш" — так прямо й сказала. Чи уявляєш собі, Іванко, який це біль! Я бачу цей образ, він не вступається з-перед моїх очей і, здається, що нема такої дороги, на якій можна б цей образ згубити. Материнські сльози розтопленим оловом скапують в мою душу, палять її і нічим це погасити... Я оце потелефонував мамі, а тепер жалую, боюсь, що буде турбувати твоїх батьків... Але не міг довше видержати і не міг говорити неправди... Я чув її віддихи, зідхання — бачив спрацьовані її руки, і на цих руках своє дитинство і юність... — Денис сперся ліктями на коліна, спустив голову, а потім підвів її і Іванка побачила в його очах сльози.

— Денисе, тобі ще не пізно вернутися. Ти ще можеш учитися...

— Ні, Іванко, я вже вернувсь. Я піду своїм обраним шляхом. Тяжкий він, але власний. Я одного разу підслухав, як мій батько, сперечаючись із мамою, сказав: "Він не моя дитина". Боляче було мамі — боляче й мені. Тепер, коли я дивлюсь у дзеркало, із свого профіля пізнаю свого батька. І мене огортає страх, чи не станеться зі мною так, як з батьком. Я наслухався про його юність, я б не хотів таким бути. Ти знаєш, Іванко, що я був уже над берегом безодні — я хотів поповнити самогубство, щоб таким чином убити в собі батька свого.

— Ой, не говори таке!

— Але я зрезигнував із цього. Я постановив собі сильною волею вбити його в собі. Не дати йому розвинутись. Живу матір'ю...

Вітер виривав Денисові слова з уст і метав ним[illegible] з-квітлі кущі.

— Ходім геть звідси, — сказав Денис, — може пройдемося трохи, знайдемо свіже місце і почнемо із чогось кращого. Але в тебе обчас...

— Нічого, я можу йти босою — сказала Іванка.

— Ти дай сюди, може я його направлю.

— Ні не треба. Це нічого, я поверну до шевця.

Вони, взявшись за руки, йшли м'якою травою.

— Мама казала батькові, що з нас була б гарна пара — сказала Іванка, посміхнувшись Денисові, а Денис потиснув їй руку.

— Сядемо просто на траві — запропонував Денис. Він скинув із себе піджак і простелив його на траву. Сиділи на траві. Сонце скинуло під ноги їм свою золотаву шубу.

— Я вийшов за місто, — продовжував Денис, — на автобус, ані на поїзд грошей не мав, стояв з валізкою з випрямленою рукою. Дощ мене змочив на хлющ. Але, на щастя, трапився якийсь чолов'яга, що взяв мене в авто. Ох цей чолов'яга! Та й намучив же він мене своїми питаннями: "А куди? А чого? А що батьки?" А тоді став оповідати мені про свого батька. Каже: "Батько виїхав у Канаду, залишивши нас, малят, із мамою в недокінченій хаті. З Канади написав одного листа і надіслав два доляри, немов на показ, як виглядає гріш, що виманив його у чужий світ за море. Писала мама — усі свої жалі-болі виливала на папір. А потім навчилися писати ми малі і писали. А мама тільки схилялась над нашими листами, щоб сльози не впали на землю. Клопотали ми батька, щоб узяв хоч одне з нас у Канаду. Ая! Сестри подружились без батьківського благословення. Але люди, що жили з батьком на одному мешканні, підіймали із смітника нерозпечатані листи, перечитували їх і співчували нашій недолі. Вони й помогли мені переїхати в Канаду. Тут показали мені на хіднику мого батька. Він тримався телеграфічного стовпа. Узяв я його в хату, нагодував, почистив, передягнув, хотів, щоб жив, як людина, і не волочився п'яним по вулицях. Не помогло. Тепер у мене свій готель і проблема з батьком. Приходиться батька викидати за поріг і замикати перед ним двері. Он, які то в нас батьки бувають! Можна навчитися від них, як не треба робити...

Денис багато ще цікавого оповів Іванці, але перебування його в цьому місті залишилося для неї таємницею. Він

провів Іванку до хвіртки, а в хату не заходив. Адреси своєї не подав, обіцяв подзвонити й зайти колись, але надовго-надовго після цього пропав десь. Іванка бачила на його пальцях мозолі від гри на гітарі, і здогадувалась, що ночами він пропадає десь по тавернах. Одного дня подзвонив. Домовились зустрітися в парку. Відтоді часто тут зустрічалися. Попливли дні під захід сонця щасливі й запашні. Перші в житті дні, до попередніх не подібні. А потім знов Денис замовк — пропав десь.

Одного разу зібралась молодь у Іванки привітати її із днем народження. Забавлялись. Іванка продемонструвала платівку із записом пісень Ореола у власному виконанні. Прізвище Ореола — співака й композитора пісень легкого жанру, — було ще дуже свіже, але цікаве. Молодь стала захоплюватися ним. Іванці прийшов цей дарунок-платівка з пошти без зворотньої адреси. Вона сподівалася, що хтось із приявних признається до цієї милої їй несподіванки. Хтось сказав: "Ореол сьогодні виступає на телевізорі". Подивилися в програму. Увімкнули телевізор. Ореол був уже на екрані. Іванка несамовито викрикнула: "Ах, це ж Денис! Ой, яка ж несподіванка! А ми й не знали, що славний Ореол — це Денис!"

Добігав до кінця навчальний рік. Відбувались бенкети ґрадуантів. Іванка збиралася на забаву. Вона домовилася з Денисом зустрітися на бенкеті. Цілий день ходила схвильована під враженням очікуваної зустрічі. Виходячи на бенкет, із скриньки при дверях вона вибрала ще цілий жмут ґратуляційних карточок. Із захопленням перечитала їх, згадувала знайомих. Навіть ті, що, здавалось, забули за неї, тепер відгукнулись щирими вітаннями. Тут і карточка від Денйса.

— Ах цей почерк! Такий знайомий і багатомовний! Він нагадує дитинство і мережку стежечок у парку. Завжди молодий і пахучий парк — такий принадний своєю романтикою. Вони двоє здається увійшли в парк однією хвірткою дітьми, а другою, вийшли зрілими, дорослими. Рої метеликів і запах пахучих бузків — усе це спліталось із синім почерком на карточці.

Найбільшою атракцією на забаві була присутність Ореола. Він був елеґантно вбраний, веселий. Усі підходили до нього, вітались. Декілька разів оркестра зривала танець — на залі вітали співака й композитора Ореола. Ореол приємно забавлявся з Іванкою. Вона дивилася на Дениса — він усмі-

хався маминими устами. Здавалося, мама прилинула сюди, дивилася Денисовими очима, усміхалася його устами.

Денис оповідав про свої успіхи й невдачі.

— Уяви собі мене, Іванко, із перших днів мого побуту тут — без цента в кишені і батьківської теплоти в душі. З роботи на роботу посилали мене. Натерпівся я, поки затвердли долоні. Пригадую собі, як однієї ночі в папірні забився був канал. Я не встигав відгортати мокру кору й вона була мене накрила, так що ледве я виплутався з-під неї. Зимою я мешкав в одних людей на горищі. Я не мав чим оплачувати мешкання, вони хотіли мене позбутись і замкнули були провідники тепла до моєї кімнати — я спав в неопаленій хаті.

— Чому ж ти не прийшов до нас? — запитала Іванка.

— Не хотів турбувати вас. До того твоя мама вічно нав'язувала мені оту свою дентистику. Мене прийняли в консерваторію і мені доводилось днями вчитись, а ночами працювати. Тяжко було пов'язати кінці і я написав до мами. І знай, що коли вже всі тебе забудуть і відцураються, то є ще одна рідна мати, яка ніколи не забуде і не відцурається. Помогла мені мама, а там пощастило мені із моєю першою платівкою і я виплив. Тепер збираюся відвідати своїх батьків. Батько не буде задоволений, але трудно... Не завжди воно так складається, як батькам хочеться. Я знайшов себе і я щасливий!

Оркестра грала вальс Ореола — "Сині кольори". Денис з Іванкою кружляли в танці. Денис наспівував у такт музики. Танцюючі пари розступились, вітали рясними оплесками. А потім, узявшись за руки, замкнули коло. Усі співали у такт музики. Танцюючу пару в колі — Дениса й Іванку — освітлювало сяєво кольорового проміння.

ЗАБЛУКАНА БЕРІЗКА

(Пам'яті брата Федька)

На наше обійстя заблукала не знати звідки плакуча береза. Так начебто за одну ніч виросла. Поблизу нашої обори росли золоті явори, але ніхто не бачив тут білих беріз. Очевидно якийсь вітер заніс насіння з невідомих досі нам піль. Серед самого току стала, росла й нікому не поступалась. Усі її любили й прощали, що була завадою на току. Найближчою подругою була їй берізка за цвинтарем над безіменною могилою. Може вони — ці дві подруги — й перегукувались, та мови їхньої ніхто тут не знав. Росла красуня наша в білій вишивці серед ночі на току. В місячні ночі одягалась, мов до шлюбу. Вона мені, особливо в місячні ночі навесні, нагадувала мерця. А братові, навпаки, вічне життя. У дні радости на нашому обійсті була вона відтинком смутку. У дні смутку — радістю.

Тієї ночі ми з братом спали у клуні при відкритій брамі. Розспівана ніч не давала нікому заснути. Ніч строїлась у срібні стяжки голосу толоки з Копівначки. Сюрчання цвір-

кунів, рокотання жаб над ставом спліталися з тужливими тонами заблуканої сопілки. Ніч утягала в себе запахи м'яти, скошеної отави. Ніч дихала свіжістю стиглих садів. Береза в зелені коси ясні зірки вплітала — сяяла сяйвом навкруги. Мовчала. Чарівне й важке було її мовчання.

* * *

Десь на рогатці прокинулась заборонена пісня. Вона викликала з хат хлопців і дівчат, і батьки виходили на угли, і матері біля вікон обличчями прилипали до шиб. Ми з Федьком вихопились з-під ковдри і босоніж погнались, щоб приєднатись до гурту. Грудкувата дорога, зелений живопліт, колючки й каміння — наздогнати пісню. Тут бо збігались обидва кути. В минулому вони ворогували між собою — різні в них були пісні, а тепер одна пісня об'єднала всіх: ..."Від Кубані аж до Сяну річки — одна нероздільна!" А потім сиділи ми на рамені кірата. Переспівували пісні про березу: "Під білою березою козаченька вбито!"

Федько підійшов до мовчазної у білій вишивці красуні. Ножиком просвердлив кору. Береза біла і він увесь у білому — приклався і смоктав.

* * *

Батько задумав перетягнути стодолу на межу, та заважала береза. Принесли пилку з блискучими зубцями. Почувся хлипіт зеленого листя. Не рубали: шнуром притягли гнучку березу до землі й перетягли стодолу почерез неї без ніяких ушкоджень. Берізка випросталась. Росла. Але росла вже похилою на схід.

Прив'язували до неї коней — мовчала. Її листячком на Зелені Свята вікна маяли — мовчала. Ставили біля неї ослін, на ослін садовили музик, виводили довкола неї весільні танці — мовчала. Схиляла в жалобі свої коси на труни батьків — ми плакали, а вона мовчала.

* * *

Чергою підходили до наших воріт звабливі весни, уквітчували обійстя бозом, черемхою. Зваблювали нас за село на далекі дороги. Провожали піснею й калачами. Повертались до воріт із утратою літ журливими осенями.

Рожевіли обрії в сталевих перстенях. Люди бліднули. Бліднули й німіли, передаючи свою мову землі. Десь далеко за Сяном і брат упав. Спопеліло наше обійстя. Залишилась одна — берізка німа.

І тепер вона заговорила. Заговорила голосом на ціле Поділля. Про прозорі ночі, що крізь них видно майбутні дні, про визвольні пісні — вони записані кров'ю на її корі, вона тягне їх соками з землі. О, яка вона говірка! Коли б тільки за її мову та не зрубали її.

ДРУКОВАНІ ТВОРИ ЦЬОГО Ж АВТОРА:

“НА ПЕРЕХРЕСНИХ ШЛЯХАХ”

“КЛАДКА”

“ЗНАЙОМІ ОБЛИЧЧЯ”

“ДРУЗІ МОЇХ ДНІВ”

“ДАЛЕКІ ОБРІЇ”

Увага!

Перед читанням просимо виправити такі друкарські помилки:

Сторінка:	Рядок:	Надруковано:	Має бути:
5	10 знизу	Щезли	Щезни!
10	15 згори	повезли	поповзли
10	20 згори	бохонець	буханець
16	6 знизу	змилились	змились
23	12 згори	губитиме	губитимете